

elemzés akár egy lélektani dráma alapja is lehetne. Természetesen a lírai felhang, az esszémódszer nagy lehetőséget tartogat az írói önfeltárulkozásra is: „egyszerre torkomon fullad a szó, végigfut rajtam a verejték... Ó, hányszor éreztem már ilyen kínzó izgalmat múltunk egy-egy személyiségénél időzve...”

A már korábban közzétett dolgozatokról elmondhatjuk, hogy hasznukra vált a marxista szempontú revízió, az utóbbi évek kutatásainak eredményei nagymértékben módosíthatják a régebben felállított képleteket. Tolnai Gábor nagyszerűen lépést tart az idővel, felhasználja a modern kutatás tanulságait, s azokat akkor is figyelembe veszi, ha ezzel esetleg előző felfogásának módosítására kényszerül. Szigorú ökonómiával dolgozik ebben az alapos körületekintéssel megszerkesztett könyvében. Bármennyire is kínálkozik pl. a lehetőség, nem nyújtja meg az egyébként nagyon jelentős és izgalmas új dokumentumok betoldásával a Tótfalusi-tanulmányt, hanem csak a jegyzetfejezetben ismerteti azokat. Reméljük, egyszer még igazi tanulmány alakban is találkozhatunk ezzel a problémakörrel!

A *Huszadik Század*-ról szóló munkák legtöbbször kortárs szól kortársakról; itt az „irodalomtörténeti esszé”-hez memoárjelleg társul. A Móricz-, Juhász Gyula-, Radnóti-, *A magyar irodalom és a világirodalom*, és közvetve az *Ady Rómában* c. tanulmányok egyik „szereplője” mindig a szerző. A visszaemlékezések hangvétele bensőséges, meleg, de soha nem lépi át az intimitás határát, a Radnóti-tanulmányt éppen a meleg hangú baráti emlékezés teszi élménnyé. A kötet zárótanulmánya már a jelen: a magyar irodalom térhódítása a világirodalomban, Petőfi, József Attila, Ady és Radnóti Miklós fogadtatása Olaszországban. Petőfi világképével azonosulni tudnak a száz évvel későbbi olasz tömegek, József Attila forradalmi, politikai költészetét — itáliai tradíciók hiányában — képtelenek asszimilálni, Ady az utóbbi évtizedekben kezd ismertté válni, mindent elsőprő, elementáris erővel hat viszont Radnóti költészete, mert megtalálták benne az „európai méretű”, „magasan szárnyaló különleges hang”-ot (Vigorelli). A szicíliai írókongresszus megnyugtató tanulsága: — a Babits által megrajzolt sötét horizonton a pirkadat jelei — klasszikusaink, ha megkésve is, de utat törnek a világirodalomba.

Külön említést érdemel még a közel százoldalnyi jegyzetanyag, amely a kérdéssel foglalkozni kívánók számára nagyszerű útmutató, ugyanakkor megmenti a szerzőt és az olvasót a lábjegyzetek kényelmetlen használatától. Úgy érezzük, a *Tanulmányok* méltó a jubileumhoz, és alkalmas arra, hogy az olvasó a könyvvel a kezében köszöntse a hatvanéves Tolnai Gábort. (*Akadémiai Kiadó 1970.*)

JANKOVICS JÓZSEF

VERS

KÁLNOKY LÁSZLÓ: LÁNGOK ÁRNYÉKÁBAN

Az irodalmi köztudat élvonalbeli műfordítót, az olvasó kiváló költőt is becsül Kálnoky Lászlóban. Szellemi környezete a Nyugat hagyományait folytató harmadik nemzedék (Jékely Zoltán, Rónay György, Toldalagi Pál, Vas István). Indulásakor Baudelaire volt mestere, harminc év után fordíthatta is. Első kötete, *Az árnyak kertje* (1939) mérsékelt figyelmet keltett. Visszalapozva meglepődhetünk. A hangütés fiatal rokona a mai érettnék, csak sziszegőbben dühös, bosszúvágyóbb a világ és társadalom gyalázatai miatt.

*A lélek menekül; megmérgezik,
mert mindenkiről mindent tudnak itt;
a szívben mi van, a fazékban mi fő,
leleplezik.*

...

*Izzó szemek lesik magányodat.
Ily egyszerű néha a pokol, ily együgyű
a kárhozat.*

(Őszi képek kisvárosból)

Említhető figyelmet, számottevő visszhangot a Magyar Csillag-ban (1942) közzétett *Szanatóriumi elégiá*-ja váltott ki. A háború és a tébécének kiszolgáltatott test tragikumai a költő életben maradásáért folytatott perének máig legtöbbet idézett megrendítő foglalata.

1957-ben jelenik meg következő kötete, a *Lázás csillagon*, melynek felét 1945 előtt írott versei adják, ezek közt vannak a német megszállás és a fajüldöző politika elleni tiltakozásának ezerkilencszázharminckilencetől a háború befejezéséig alkotott nagyszerű dokumentumai; többek között a Vas Istvánnak ajánlott *Baka utca*, *Egy modern zsarnokhoz*, *Hírek az éterben*, *Analízis*.

*Mint terhes lány a szégyent, úgy viselném
eszményeim. De hát az Eszme fontos?
Hisz meghajlik a zsarnok Tény előtt.
S görcsös vajúdás közt megszüli elmém
a mindenben-kétkedést, e csontos
idétlen, hosszú-körmű csecsemőt.*

(Utóhang)

Tántoríthatatlan világnézeti tisztessége, politikai iskolázottsága személyes érdekelt-ségére figyelmeztet az ország és a szellem dolgaiban. Csillag helyett horogkereszt világít.

*Népednek új utat
baljós horgod mutat.
Jog, emberszeretet,
mindezt fölfalta, jaj,
undok falansztered,
a szervezett pokol!
Az ember haldokol,
és bálvány lett a Faj.*

*Egy véres árnyalak
mégis meglátogat;
tőle fegyver se véd.
S megbénít az iszony,
mert érzed csontkezét,
s kibuggyanó bele,
mint hóhér kötele
feszül meg torkodon.*

(Egy modern zsarnokhoz)

Cselekvésre ösztönző, közvetlen hasznú lehetett volna, ha versei folyamatosan megjelentek, s magánya tán elviselhetőbb, költői habitusa kevésbé introvertált, ha a sematizmus időszaka nem szorítja kizárólag műfordításra. E korszakát összegező verse *A műfordító halálára* szállóigévé lett. Második kötetében tucatnyi antológiába illő darab, köztük a keserűség remekműve:

*Összevegyül fejemben, ami fontos,
és ami nem. Türelmesen forog
a föld velem, míg vén fám zöldbozontos
karján beteg majomként guggolok.*

*Járókelők, mint oszlopszentre hinduk,
szent borzalommal néztek reám!
A mellemen ezer csórvájta gomblyuk,
karó, mint lábam, nincsen oly sovány.*

...

*Álljatok meg, kis ételmaradékot,
ebnek valót, csupromba vessetek.
Kacagjatok ki, hisz van rá elég ok:
bolondosabban már nem festhettek.*

*Csontváz-kezem nem szór arra, ki így tesz,
madárganéjt. Ellenség, jóbarát,
nekem nem árthatsz, rajtam nem segíthetsz,
Csóváld fejed, vonj vállat, s menj tovább.
(Oszlopszent)*

Ismét sokéves késéssel megjelenő harmadik kötete nem közli versei keletkezésének időpontját, de éles hallással, a költő életművében tájékozottak regisztrálhatják, hogy ebben is akadnak régebbi korszakait képviselő darabok. Kis terjedelmű, de széles színképű kötet, a témák, „jelmezek” parádéja:

*A kielégítetlen múltba-vágyó...
az elmúlás szörnyét kell hogy becsapja,
örökkön szaporítva mit sem érő
tarka álöltözeteit*

(Gyermekkor)

Ez a spektrum a diabolikus-morbid ötlettől, a „kacér agyremek”-től a mazochista kényszerneurózison át (*A kegyelet oltárán*) az irgalmatlan leleplezésig ér. A távolságtartó szemlélődéstől az önelégült melankólián, vagy máskor dísztelen-rímtelen bánaton át a számon kérő indulatig vagy a kozmikus rezignációig fogja át a modern lírikus lehetőségeit. A napos oldal, megbékélés, kibékült-jóllakott öröm számára nincs hangja, strófája, sora. Lírája mégis olyan szuggesztív, hogy aki elsőtől utolsó betűjéig elolvassa kötetét, maga is emberhez méltatlannak tartja majd az effélet. Ebben a szomorú mikroklimában az öregedés csak újabb kipróbált alkalom az alkat lírai kifejezésére.

Fölváltva dicsért vagy kárhozottat pesszimizmusa elszántan öntörvényűvé kalapálta: megmentik a „legbensőbb világ homályában lakó kis órszemek”

*Lelket belém, mikor földnám a csatát,
türelmük önt.
Gyümölcssharangjukat így kongatják a fák,
ha tűz dühöng.*

(Ismeretlen hatalmak)

Tartalmi és formai erényei tündökölnek, szenvedése szikrázik, érzelmi és intellektuális indulata megmozdít, közönyt nem tűrően provokatív.

Szerelme tárgyát „nem válthatja meg kísérteteitől”, „holttengeri hamualmák

ízét idézi ingyén" — a *Múlt* felhő volt „mit körül holdfényzalag szegett... / és / tutajravatalra kötözve elúszik mindörökre, és nem üzen”. „Tévhitkebe kapaszkodik” a költő, s a „rosszat szülő jó szándék sziszegve arcába visszasújtó bumeráng”. Halottai megállíthatatlan körmenetként vándorolnak benne s rettegnie kell a „csontszikár, páncélos alakot... aki ismeretlen nyelven kiált / álomban hallott, régi átkokat, / s szavára hamuvá kell omlania” (*Zarándokút*). Úgy illesztene szót a szóhoz, „mint akit csak saját távolléte bátoríthat beszédre” abban a világban, „hol a sárból gyúrt ember / sárból gyúrta isteneit”. A számvetés, végkövetkeztetés békétlenségre ítélő kényszerében omló falú kastélyhoz hasonlít, „hol a háznép kihalt, / de a zászlót bevonni elfeledték” (*Önéletrajz helyett*).

A földközeli, életrajzilag is regisztrálható tapasztalati állagot Kálnoky László komorságában is tündöklő iróniája a szemlélet magasába emeli; ezért látja meg a tényekben feszülő mítoszalkotó igazságot. Mintha azért írna, hogy elvesztett ártatlanságát visszanyerje; a gyermek konvenciótlan, kegyetlen türelmetlenségével nézi a féligazságot, amelyben többnyire élünk.

*Szégyen alázna, ha járnám
én is a régi utat,
hol annyi az unt tabu s bálvány,
akár a szivarkacsutak.*

(Széljegyzet)

Kancsal verseiben a logika gyöngédsége bujkál. Néhány éve még hírlapi támadások érték *A kegyelet oltárán* elkövetett vétségeiért; mára ez a botrányvers is elidege-níthetetlenül illeszkedik lírai köztudatunkba, hála az elioti ihletésnek.

Hiszem, hogy sem a rím, sem a kötött formájú vers, sem az ún. költői szépség nem vált végleg elavulttá, csupán megújításra vár — mondja könyve fülszövegében. Aggálytalanul teheti, mint *várvédő*, hiszen ő is „egy haldokló tartomány szíve” (*A vár*) s „a messziről jött expedíciók mit sem tudhatnak az építkezőről”, bár

*A földdel egyenlő városfalaknak
kapuja még áll, — körül hült romok...
Amit koncul kapott itt az enyészet,*

¶ *félig volt csak város, félig hazug
kulisszaálom. De még századévek
múltán is megbámulják a kaput.*

Ezt a monumentális szimbólumot, ahogyan Egert is, a költő gyermek- és ifjúkorá-nak színhelyét, ahol

*A vicinális-vágány és a várrom,
mint víz alól, mindegyre fölmerül,
oly egyszerű s tünékeny, mint az álom,
de éles elviselhetetlenül,*

Ha katasztrófa gyalulná földdel egyenlővé a várost, a késői utód képzeletben re-konstruálhatná Kálnoky húszsoros remekművéből.

Az életrajzi valóság háttere fakulhat vagy elmosódhat, kontúrjai élethossziglan keretezik azt a kiterjedési lehetőséget, mely Kálnoky László állandó, a valóság teljessége felé mozgó, haláláig befejezetlen, tehát a reményből táplálkozó és épülő személyisége.

Szántó Piroska négy rajza, különösen *A halottak folyói*-t megidéző, jelentékeny hozzájárulás a költő világgépének megértéséhez. (*Szépirodalmi Könyvkiadó* 1970.)

SOLYMOS IDA